

БОЖИДАР БАНОВИЋ*
Факултет безбедности
Београд
ВИШЊА РАНЂЕЛОВИЋ
Правни факултет
Крагујевац

УДК 343.2(479.11+411)
Монографска студија
Примљен: 13.01.2015
Одобрен: 27.01.2015

ОСНОВИ ИСКЉУЧЕЊА КРИВИЦЕ У КРИВИЧНОМ ПРАВУ СРБИЈЕ И ЕНГЛЕСКЕ

Сажетак: Последњих година у Србији се уочава преузимање бројних правних института и решења из англосаксонског права у многим правним областима, па и у области кривичног права. Из тог разлога постоји и потреба за упознавањем и разумевањем преузетих института, па је циљ аутора да у раду укаже на сличности и разлике у основима искључења кривице у кривичном праву Србије и кривичном праву Енглеске, као главном представнику англосаксонског правног система. Ово поређење се не може вршити а да се претходно не укаже на чињеницу да је оно само условно, јер сви основи искључења кривице, као и сама кривица, имају смисла само ако се посматрају у оквиру читавог система коме припадају, а не изоловано. Из тог разлога, иако постоје бројне разлике у овим основима, може се рећи да има доста и сличности, али оне мање долазе до изражаја због различитих основних карактеристика англосаксонског и европско-континенталног правног система.

Кључне речи: кривица, *mens rea*, основи искључења, неурачунљивост, заблуда

У последње време се може приметити све већи утицај англосаксонског права на права држава које припадају европско-континенталном систему. Како је из тог разлога неопходно и упознавање са неким основним институтима англосаксонског правног система, у раду су размотрени основи искључења кривице у кривичном праву Србије, која припада европско-континенталном правном систему, и кривичном праву Енглеске, као главном представнику англосаксонског правног система. Кључне разлике између ова два система потичу пре свега из чињенице да су извор права у државама континенталног система закони, док су основни извор права у државама англосаксонског система тзв. прецеденти, односно судске одлуке. То значи да се у англосаксонском праву општа правила и појмови изводе из појединачних случајева, тј. правоснажно пресуђених кривичних ствари, док у европско-континенталном праву постоје општа правила у виду правних прописа, која се примењују на конкретне случајеве.

* bbvsup@yahoo.com

Из оваквих разлика међу самим правним системи произлазе и разлике у концепту, структури, облицима и основима искључења кривице. У кривичном праву Србије кривица је један од четири елемента општег појма кривичног дела, поред радње, предвиђености у закону и противправности. Структура кривице је одређена у Кривичном законiku¹ Србије (у даљем тексту: КЗ), и њу чине: урачунљивост, умишљај или нехат и свест (или дужност и могућност свести) о противправности. У кривичном праву Енглеске општи појам кривичног дела има два елемента: радњу (*actus reus*) и кривицу (*mens rea*). У литератури је општеприхваћен став да *mens rea* има неке одлике психичког стања, пре свега зато што претпоставља урачунљивост учиниоца, али у већој мери представља психички однос учиниоца према делу (Делић, 2009: 19). При том, структура кривице нигде није одређена, али се може рећи да је више одређена свешћу него вољом, с обзиром на то да се воља у већој мери доводи у везу са самом радњом извршења. На овим разликама се заснивају и разлике у основима искључења кривице у кривичном праву Србије и Енглеске, с тим што треба истаћи да су они у праву Србије одређени законом, док се у енглеском праву нигде не наводе под тим називом, већ као неке врсте оправдања за извршено дело с обзиром да негирају постојање *mens rea* код учиниоца.

Основи искључења кривице у праву Србије

Одребом чл. 14 ст. 2 КЗ прописано је да нема кривичног дела уколико је искључена противправност или кривица, иако постоје сва обележја кривичног дела одређена законом. Основи искључења кривице су: неурачунљивост, неотклоњива стварна заблуда, неотклоњива правна заблуда, и под одређеним условима компулзивна сила и претња.

1. Неурачунљивост

Неурачунљивост искључује урачунљивост као елемент структуре кривице. У чл. 23 КЗ, који носи наслов *неурачунљивост* садржане су одредбе према којима није кривично дело оно дело које је учињено у стању неурачунљивости (ст.1), а неурачунљив је онај учинилац који није могао да схвати значај свога дела или није могао да управља својим поступцима услед душевне болести, привремене душевне поремећености, заосталог душевног развоја или друге теже душевне поремећености (ст.2). Може се уочити да законодавац не одређује шта је урачунљивост, већ, полазећи од њене обориве претпоставке, наводи под којим условима је урачунљивост искључена и дефинише неурачунљивост. У складу са наведеним решењем КЗ, у нашем праву је прихваћен мешовити, биолошко-психолошки метод утврђивања неурачунљивости, који захтева утврђивање и биолошког и психолошког основа неурачунљивости. Према овом методу, прво се утврђују биолошки основи, који описују абнормално стање учиниоца, након чега се проверавају психолошки основи, тј. ка-

¹ Кривични законик, Сл. Гласник РС, бр. 85/05, 88/05, 107/05, 72/09, 111/09, 121/12 и 104/13

кав су утицај биолошки фактори имали на способност расуђивања и способност одлучивања учиниоца (Drakić, 2007: 63).

КЗ прецизно одређује који душевни поремећаји могу довести до неурачунљивости, има их четири: душевна болест, привремена душевна поремећеност, заостали душевни развој и друга тежа душевна поремећеност. Није, дакле, довољно да на страни учиниоца постоји било какав душевни поремећај па да се он сматра неурачунљивим. Законски термин *душевна болест* одговара ономе што се у психијатрији назива *психоза*. Психозе могу бити ендogene, које се заснивају на претпостављеном органском узорку, који се не може доказати (нпр. шизофренија, манично-депресивна психоза и параноја), и екзогенe, које настају из спољашњих разлога који су нам најчешће познати (нпр. психоза као последица повреде мозга, инфекције, епилепсије итд.) (Krstić, 2002: 101; Drakić, 2007: 83-84). Чини се да је намера законодавца била да обухвати што више душевних болести које су подобне да доведу до неурачунљивости. *Привремена душевна поремећеност* подразумева теже поремећаје свести краћег, привременог или повремениог, трајања, који зависе од деловања одређеног спољњег или унутрашњег фактора, као на пример стања изазвана јаким афектима или интоксикацијом услед узимања алкохола или дрога, као и пролазни поремећаји свести изазвани органским болестима (Krstić, 2002: 42-46; Делић, Неке дилеме у вези утврђивања неурачунљивости и битно смањене урачунљивости (чл. КЗ), 2007: 157). *Заостали душевни развој* је законски термин који одговара изразу *олигофренија* у психијатрији, а који значи да су интелектуалне способности особе недовољно развијене (Drakić, 2007: 88). Разликују се лака, средња и тешка душевна заосталост (Стојановић, 2013: 182). *Друга тежа душевна поремећеност* је нова категорија која је први пут уведена новим Кривичним законом, а сматра се да је интенција законодавца била да путем ове уопштене формулације обухвати и оне теже душевне поремећености које се не могу подвести под претходне три категорије, а могле би да доведу до неурачунљивости (Делић, Неке дилеме у вези утврђивања неурачунљивости и битно смањене урачунљивости (чл. КЗ), 2007: 159-160). Поједини аутори сматрају да се овде могу сврстати теже неурозе, тежи поремећаји нагона, неке психопатије, несоцијализоване перверзије итд (Стојановић, 2013: 183; Делић, Неке дилеме у вези утврђивања неурачунљивости и битно смањене урачунљивости (чл. КЗ), 2007: 161).

Према КЗ-у садржина психолошке компоненте се састоји у немогућности учиниоца да схвати значај свога дела, или у немогућности учиниоца да управља својим поступцима, дакле у одсуству способности расуђивања или способности одлучивања. Способност расуђивања подразумева да учинилац може да схвати пре свега природни, али и друштвени значај свога дела, док способност одлучивања подразумева могућност управљања својим поступцима (Стојановић, Коментар кривичног законика, 2012: 123), способност да се донета одлука оствари предузимањем или пропуштањем одређене радње. За утврђивање неурачунљивости учиниоца кривичног дела неопходно је кумулативно постојање једног биолошког и једног психолошког основа. Односно, пот-

ребно је да услед једног од четири биолошка основа учинилац није могао да схвати значај свога дела, или није могао да управља својим поступцима.

2. Неотклоњива стварна заблуда

За разлику од ранијих решења, КЗ стварну заблуду одређује као основ искључења кривице, а самим тим и кривичног дела, ако је исто учињено у неотклоњивој стварној заблуди. Односно, неотклоњива стварна заблуда искључује умишљај и нехат као елементе структуре кривице. Наиме, одредбом чл. 28 КЗ прописано је да није кривично дело оно дело које је учињено у неотклоњивој стварној заблуди (ст.1), а стварна заблуда је неотклоњива ако учинилац није био дужан и није могао да избегне заблуду у погледу неке стварне околности која представља обележја кривичног дела или у погледу неке стварне околности која би да је заиста постојала, чинила дело дозвољеним (ст.2). На основу оваквог законског решења у теорији се прави разлика између две врсте стварне заблуде, а то су: стварна заблуда о бићу кривичног дела (стварна заблуда у ужем смислу) и стварна заблуда о околностима које искључују противправност (стварна заблуда у ширем смислу) (Стојановић, 2013: 188-189; Лазаревић, 2011: 146-149; Чејовић, 2006: 224-225). Стварна заблуда о бићу кривичног дела је заблуда о стварним околностима које представљају обележје бића кривичног дела, док код стварне заблуде о околностима које искључују противправност код учиниоца постоји непотпуна или погрешна представа о некој стварној околности која би, када би постојала, искључивала противправност, односно чинила дело дозвољеним (Стојановић, 2013: 188-189). У пракси се стварна заблуда у ужем смислу најчешће односи на објект радње, последицу кривичног дела, својства учиниоца, место и време извршења итд. Стварна заблуда у ширем смислу се најчешће јавља у случају путативне крајње нужде и путативне нужне одбране (Лазаревић, 2011: 147-148).

3. Неотклоњива правна заблуда

КЗ је унео велике измене у односу на правну заблуду, јер је у чл. 29 КЗ прописано да није кривично дело оно дело које је учињено у неотклоњивој правној заблуди (ст.1), и да је правна заблуда неотклоњива ако учинилац није био дужан и није могао да зна да је његово дело забрањено (ст.2). Из оваквог решења се може извести закључак да неотклоњива правна заблуда искључује свест о противправности као елемент структуре кривице. У литератури се разликују директна и индиректна правна заблуда. Код директне правне заблуде учинилац или зна шта чини, али не зна да такво понашање представља кривично дело, тј. да постоји норма која забрањује такво понашање, или зна шта чини и да постоји норма која такво понашање забрањује, али погрешно тумачи дату норму (Делић, 2006: 755). Владајуће је схватање да је довољно да учинилац не зна да је понашање које преузима забрањено правом, јер је за свест о противправности много тражити да учинилац зна да такво понашање представља кривично дело (Стојановић, 2006: 11). У случају индиректне правне заблуде учинилац погрешно процењује постојање правних услова за приме-

ну неког од основа искључења противправности, или погрешно сматра да нешто представља основ који искључује противправност (Стојановић, 2006: 12). У судској пракси се захтева да је учинилац био у правној заблуди *из оправданих разлога* да би се могла искључити његова кривица. Ова околност је од великог значаја, али је њу и најтеже утврдити (Латиновић, 2006), с обзиром на то да зависи од низа субјективних и објективних околности које се јављају у сваком конкретном случају.

4. Компулзивна сила и претња

Компулзивна сила се састоји у употреби физичке снаге према неком лицу са циљем да се оно принуди да изврши неко кривично дело. Иако се на овај начин утиче да доношење одлуке принуђеног лица, оно ипак није лишено сваке могућности да одлучује и реализује одлуку (Стојановић, 2013: 198). Претња је изјава којом се ставља у изглед неко зло лицу које се принуђава, како би се утицало на његово одлучивање у одређеном правцу. Претња мора бити озбиљна и могућа, и то пре свега са аспекта лица коме се прети (Стојановић, 2013: 198; Лазаревић, 2011: 110-111). С обзиром на то да компулзивна сила и претња утичу на вољу лица према коме се примењују, при чему воља није у потпуности искључена, али је донета одлука условљена њиховим деловањем, може се закључити да би њихов значај требало тражити у вези са кривицом (Делић, 2009: 105-106). Наиме, значај компулзивне силе и претње би требало утврдити преко оних института који садрже вољну компоненту, а то су умишљај и урачунљивост. У неким екстремним случајевима, када је интензитет компулзивне силе и претње изразито висок, што би се по својој природи граничило са апсолутном силом, постоји могућност да вољни елемент умишљаја услед тога буде искључен (Делић, 2009: 107). Такође, компулзивна сила и претња могу да утичу на урачунљивост лица према коме су уперене, па у одређеним случајевима могу да представљају узрок привремене душевне поремећености која је један од биолошких основа неурачунљивости (Делић, 2009: 107). Може се закључити да, иако се у КЗ говори о компулзивној сили и претњи као факултативном основу за ублажавање казне (чл. 21 ст. 2 КЗ), није искључена могућност да утичу и на искључење кривице, и то преко умишљаја, неутралисањем његовог вољног елемента, или преко неурачунљивости када представљају узрок привремене душевне поремећености.

Основи искључења кривице у праву Енглеске

1. Правна заблуда (*Mistake and ignorance of law*)

У енглеском праву се такође прави разлика између стварне (*mistake of fact*) и правне заблуде (*mistake and ignorance of law*), а критеријум за разграничење је предмет на који се односи погрешна представа учиниоца (Card, 1988: 121). Опште правило је да ако је извршилац у правној заблуди, он је крив, а ако се налази у стварној заблуди - није крив. Наравно, како су и право и

пракса доста сложени, ово правило се не може апсолутно примењивати у свим случајевима (Jefferson, 2007: 285).

Постоје две групе случајева који се могу подвести под правну заблуду у енглеском праву. У првој групи се налазе случајеви у којима извршилац предузима неку радњу, а да при том не зна да закон прописује такву радњу као кривично дело. Ови случајеви се подводе под *непознавање права (ignorance of law)* (Keedy, 1908: 90). И овде се могу формирати две подгрупе, у првој учинилац уопште није свестан да закон уређује неки случај (прописује неко понашање као кривично дело), док у другој учинилац узима у обзир закон, али верује да се не односи на конкретан случај (Keedy, 1908: 90). У другу групу спадају случајеви у којима извршилац предузима неку радњу погрешно схватајући правне последице такве радње, тј. погрешно процењује неку ситуацију што је последица неадекватне примене права на чињенице. Ови случајеви се подводе под *грешке у праву (mistake of law)* (Keedy, 1908: 90).

Енглески судови се придржавају начела *ignorantia juris neminem excusat* (непознавање права никога не оправдава). Ово је опште правило које се примењује у већини случајева. Један од познатији случајева у којима је ово правило установљено је *случај Bailey* из 1800. године, где је окривљени осуђен за дело које је Парламент прогласио за кривично дело док је окривљени био на отворном мору, будући да је као морепловац дуго времена био одсутан (Hall, 2005: 406). Од наведеног општег правила постоји изузетак утолико што је Парламент задржао право да у неким областима које регулише може одредити да постојање правне заблуде представља адекватну одбрану за окривљеног, с обзиром на то да код њега због правне заблуде није постојала кривица (*mens rea*) у време извршења кривичног дела. Овај изузетак се јавља и као правило у Закону о крађи из 1968. године у чијем чл. 2 ст. 1 је прописано да окривљени није непоштен, нечастан у смислу кривичног дела крађе, ако верује, на основу оправданих разлога или не, да има право да лиши оштећеног његове имовине (Jefferson, 2007: 288). У том случају окривљени је у заблуди која искључује постојање *mens rea* у конкретном случају.

2. Стварна заблуда (*Mistake of fact*)

Уколико се заблуда односи на неку чињеницу која је обележје бића кривичног дела или на постојање неког од услова за позивање на самоодбрану, примењују се правила о стварној заблуди (Wilson, 2003: 25). У случају када је извршилац предузео радњу извршења кривичног дела, а при том је био у *основаној стварној заблуди (reasonable mistake of fact)*, кривично дело не постоји због недостатка *mens rea* (Chesney, 1938-1939: 642-643). Према томе, опште је правило да стварна заблуда представља основ искључења кривице, али само ако је разумно основана, што се мора утврдити у сваком конкретном случају. Тако је у *случају Tolson* из 1889. године суд нашао да окривљена није крива за кривично дело бигамије, с обзиром на то да се налазила у основаној стварној заблуди. Окривљену је оставио муж 1881. године, након чега је обавештена од стране поузданих особа да је нестао у мору на пловидби из Енглеске за Аме-

рику. Након шест година се удала, сматрајући да је удовица, али се њен први муж појавио и она је оптужена за бигамију. Суд је ослобађајућу пресуду засновао на чињеници да је окривљена у доброј вери и на разумним основама веровала да је њен први муж мртав (McKinnon, 1991: 2). Произлази да радњу која је преузета у складу са погрешним уверењем које није разумно основано треба квалификовати као нехатно поступање, у ком случају постоји *mens rea* (Jefferson, 2007: 290-291).

3. Интоксикација (*Intoxication*)

Интоксикација је од значаја за питање кривичне одговорности у кривичном праву Енглеске, с обзиром на то да може имати утицаја на психичко стање извршиоца, па се онда поставља питање да ли је извршилац имао адекватни облик *mens rea* у време извршења кривичног дела. Прави се разлика између вољне и невољне интоксикације, и истиче како вољна интоксикација не може ослободити извршиоца одговорности (Dimock, 2011: 1-2). Невољна интоксикација постоји у случају када је особа у стање интоксикације доведена без свог пристанка (нпр. преваром, принудом...), или када особа не може да зна да ће нека супстанца проузроковати интоксикацију (Marlowe, Lambert, & Thompson, 1999: 202). У судској пракси Енглеске је заузет став да је невољна интоксикација *прихватљив начин одбране* за сва кривична дела, с обзиром на то да код учиниоца не постоји *mens rea*, осим ако је учинилац ипак имао неки облик *mens rea* у односу на кривично дело, што треба утврдити у сваком конкретном случају (Jefferson, 2007: 339). Када је у питању вољна интоксикација, она може бити *прихватљив начин одбране* само код кривичних дела са специфичном намером (*specific intent*), али не и код кривичних дела са основном намером (*basic intent*). Будући да међу теоретичатима и судијама постоји спор у вези са тим шта представља специфична, а шта основна намера, која кривична дела могу да се изврше са специфичном а која са основном намером, утицај вољне интоксикације на *mens rea* се решава од случаја до случаја (Jefferson, 2007: 339-340).

4. Одбране засноване на психичком поремећају (*Defences of mental disorder*)

Кривица извршиоца неће бити искључена у случају постојања сваког психичког поремећаја. Да би кривица била искључена и да би извршилац могао на тај начин да се брани пред судом, морају да постоје: губитак разума или лудило (*insanity*); смањена одговорност (*diminished responsibility*); или аутоматизам (*automatism*) (Jefferson, 2007: 342).

4.1. Губитак разума (*Insanity*)

Правило које утврђује губитак разума као основ који искључује кривицу извршиоца је постављено у *M'Naghten's случају* из 1843. године. Окривљени је боловао од параноје, стално умишљајући да га прогањају Торријевци, па је, да би спречио прогањање, пуцао у секретара премијера, мислећи да је премијер, и

убио га. Порота је сматрала да окривљени није крив, а на основу губитка разума (McSherry, 2003: 585). Иако је овак став пороте изазвао велике дебате, правило је најјасније потврђено у случају *Tindall*: *Да би се одбрана засновала на чињеници губитка разума, јасно мора бити доказано да је у време извршења кривичног дела, извршилац деловао под утицајем таквог поремећаја разума, болести ума, који је довео до тога да извршилац не разуме природу и квалитет свог понашања, или не зна да је оно што чини лоше* (Jefferson, 2007: 342). Ово правило се примењује и данас. Под болешћу ума се подразумева нпр. губитак разума услед сенилности, трауматске повреде мозга, органске психозе, психозе услед узимања дрога, посттрауматског стреса, епилепсије, меланхолије, маничне депресије, шизофреније. Под поремећајем разума се подразумева потпуни губитак способности расуђивања (Jefferson, 2007: 350-354). Неразумевање природе и квалитета понашања постоји нпр. у случају када извршилац уопште не зна да предузима неку радњу, или када није у могућности да предвиди последице, или када није у могућности да процени околности. Под фразом *да извршилац не зна да је оно што чини лоше* се подразумева да он не зна да је нешто супротно праву (Jefferson, 2007: 354-355).

4.2. Поништена одговорност (*Diminished responsibility*)

Поништена одговорност је основ искључења *mens rea* који се примењује само у случају кривичног дела убиства, тј. када се неко јавља као извршилац или саучесник у убиству. Уведена је Законом о убиству из 1957. године, где је одредбом чл. 2 ст. 1 прописано да ако особа убије или је саучесник у убиству друге особе, неће бити осуђена за убиство ако болује од такве абнормалности ума (која произлази из стања извршиоца, или заосталог умног развоја, или неког извршиоцу својственог узрока, или је индикована болешћу или повредом) која значајно оштећује (умањује) њену психичку одговорност у односу на чињење или пропуштање у убиству (Hughes, 1959: 525). Дакле, овде је битно да је абнормалност ума извршиоца, услед неког од наведених разлога, значајно оштетила његову психичку одговорност. Разлог увођења овог основа искључења *mens rea* је био да се не спроводи смртна казна над извршиоцима кривичног дела убиства, који су боловали од неког психичког поремећаја који није могао да се подведе под *губитак разума* (Jefferson, 2007: 386).

4.3. Аутоматизам (*Automatism*)

Аутоматизам такође може да искључи *mens rea*, али у неким случајевима и *actus reus*. Аутоматизам постоји када извршилац не може да успостави контролу над својим покретима због неких спољних узрока, дакле његове радње нису вољне (Leigh, 1962: 173-174). Подразумева или несвесне или рефлексне покрете тела. Као примери невољног понашања се наводе рефлекс и грчења, покрети тела за време несвести или сна, покрети предузети у стању хипнотисаности итд (Jefferson, 2007: 377).

	Губитак разума	Поништена одговорност	Аутоматизам
Искључује кривицу за	сва кривична дела	кривично дело убиства	сва кривична дела
Значење	болест ума	абнормалност ума	губитак свести
Узрок	мора бити унутрашњи	унутрашњи или спољашњи, у складу са Законом о убиству из 1957.	мора бити спољашњи

Табела 1. *Поређење губитка разума, смањене одговорности и аутоматизма (Jefferson, 2007: 384)*

Упоредноправна анализа

Пре него што се упустимо у упоредноправну анализу основа искључења кривице у кривичном праву Србије и Енглеске, треба истаћи да се та анализа може вршити само условно, с обзиром на то да се ни сами концепти кривице у ова два система не могу разумети ако се посматрају изоловано, као самостални елементи, већ напротив, само у оквиру целог система коме припадају. Иако су концепти кривице различити, те разлике нису суштинске, јер се у суштини ради о истом – о свести и вољи учиниоца, тј. о истом психичком процесу. Самим тим и међу самим основима искључења кривице постоје бројне сличности и разлике.

Када су у питању основи искључења кривице, они су у КЗ Србије јасно одређени, док се у енглеском праву нигде не наводе под тим називом, већ се говори о разним врстама *оправдања* за извршено кривично дело, која могу представљати адекватну одбрану за окривљеног, баш из разлога што услед њих недостаје *mens rea*. Код неурачунљивости у домаћем праву, јасно је да у случају њеног постојања нема кривице, јер је искључена урачунљивост као елемент структуре кривице. Наиме, учинилац услед једног од четири душевна поремећаја не може или да схвати значај свога дела или да управља својим поступцима. Како су облици *mens rea* у енглеском праву више одређени свешћу него вољом, основи искључења кривице који се заснивају на постојању психичког поремећаја, углавном подразумевају одсуство свести код учиниоца. Тако губитак разума подразумева да учинилац услед болести ума не разуме природу свог понашања или не зна да је оно што чини лоше, дакле суштина је у непостојању свести. Поништена одговорност подразумева да учинилац услед абнормалности ума поседује оштећену, смањену психичку одговорност према делу (у смислу његовог психичког односа према делу), и она можда највише одговара појму неурачунљивости у домаћем праву, али је основна разлика у томе што се примењује само код кривичног дела убиства. Једино и случају аутоматизма се може говорити о немогућности управљања својим поступцима, јер учинилац над њима нема контролу, али се у енглеској литератури и то објашњава губитком свести. Аутоматизам у домаћем праву може да искључи постојање кривичног дела на нивоу радње (а не на нивоу кривице), јер радња учиниоца у неким случајевима услед аутоматизма није вољна (Стојановић, 2013: 101).

Следећи основ искључења кривице је неотклоњива стварна заблуда у домаћем праву, односно разумно основана стварна заблуда у енглеском праву. Док је у КЗ јасно одређен појам неотклоњиве стварне заблуде, у енглеском праву се не одређује када је стварна заблуда разумно основана, него се то мора утврдити у зависности од околности сваког конкретног случаја. Сличност постоји у погледу схватања саме стварне заблуде, јер се у оба права најчешће односи на биће кривичног дела, или на услове за примену нужне одбране.

Може се пронаћи сличност и у значењу директне правне заблуде и непознавања права, с обзиром на то да оба облика правне заблуде постоје када учинилац не зна да је нешто правом забрањено, или погрешно тумачи право. Индиректна правна заблуда се доводи и везу са основима искључења противправности, тако да њу енглеско право не познаје, јер не познаје ни противправност као елемент општег појма кривичног дела, али у енглеском праву постоји грешка у праву, која постоји када учинилац погрешно схвата правне последице своје радње. Кључна разлика је у томе што у домаћем праву неотклоњива правна заблуда искључује кривицу, преко искључења свести о противправности, док у енглеском праву важи начело да непознавање права никога не оправдава, али је Парламент задржао право да у неким областима које регулише одреди да *mens rea* ипак може бити искључена због постојања правне заблуде (пр. наведени Закон о крађи).

Док је у судској пракси Енглеске утврђено да принуда не може имати утицај на *mens rea* јер учинилац ипак има намеру да предузме радњу (Jefferson, 2007: 248), у кривичном праву Србије, као што је поменуто, није искључена могућност да компулзивна сила и претња утичу на искључење кривице.

Невољна интоксикација у судској пракси Енглеске представља основ искључења *mens rea*, док у домаћем кривичном праву интоксикација може довести до неурачунљивости учиниоца, ако је изазвала привремену душевну поремећеност која је за последицу имала немогућност учиниоца да схвати значај свог дела или да управља својим поступцима. Утицај вољне интоксикације на *mens rea* представља спорно питање у енглеском праву, и различито се решава од случаја до случаја, док се у домаћем праву вољна интоксикација доводи у везу са институтом скривљене неурачунљивости, где се кривица учиниоца утврђује према времену непосредно пре него што је себе интоксикацијом довео у стање неурачунљивости. То значи да ће учинилац бити крив за кривично дело само ако је у времену непосредно пре интоксикације код њега постојала кривица у односу на учињено дело.

Закључак

Постоје бројне сличности и разлике у основима искључења кривице у домаћем и енглеском праву. Разлике углавном произлазе из другачијег концепта кривице у ова два права, а што је последица њихове припадности различитим правним системима – европско-континенталном и англосаксонском,

због чега је и само поређење, као што је наведено, условно. Међутим, с обзиром на то да се, када је у питању сама кривица, у суштини ради о истом – о свести и вољи учиниоца, тј. о истом психичком процесу, постоје и сличности између основа искључења кривице. Док су они у домаћем кривичном праву наведени у самом Кривичном законнику, у праву Енглеске се помињу углавном као *основи који оправдавају извршење кривичног дела*, а њиховом анализом се долази до закључка да искључују *mens rea*. Највећа сличност се може пронаћи у схватању и дејству стварне заблуде као основа искључења кривице у оба права, док у погледу правне заблуде постоји сличност у схватању, али не и у дејству. У праву Србије душевни поремећаји који могу да доведу до неурачунљивости могу да утичу на свест или вољу учиниоца, а у енглеском праву се углавном доводе у везу са свешћу учиниоца, јер су и сами облици кривице, као што је поменуто, више одређени свешћу него вољом. Дакле, оно што треба истаћи јесте чињеница да бројне сличности између основа искључења постоје, али због различитих основних карактеристика европско-континенталног и англосаксонског правног система, разлике много више долазе до изражаја.

Литература:

1. Card, R. (1988): *Introduction to Criminal Law*, London
2. Chesney, E. J. (1938-1939): *The concept of mens rea in the criminal law*, Journal of the American Institute of Criminal Law and Criminology, 627-644.
3. Dimock, S. (2011): *What are Intoxicated Offenders Responsible for? The "Intoxication Defence" Re-examined*, Criminal Law and Philosophy, 1-20.
4. Drakić, D. (2007): *Neuračunljivost*, Školska, Novi Sad
5. Hall, J. (2005): *General Principles of Criminal Law*, The Lawbook Exchange, Clark, New Jersey
6. Hughes, G. (1959): *The English Homicide Act of 1957: The Capital Punishment Issue, and Various Reforms in the Law of Murder and Manslaughter*, Journal of Criminal Law and Criminology, 521-532.
7. Jefferson, M. (2007): *Criminal Law*, Longman, Harlow
8. Keedy, E. R. (1908): *Ignorance and mistake in the criminal law*, Harvard Law Review, 75-96.
9. Krstić, B. (2002): *Sudska psihijatrija*, Punta, Niš
10. Leigh, L. H. (1962): *Automatism and Insanity*, Criminal Law Quarterly, 160-174.
11. Marlowe, D. B., Lambert, J. B., & Thompson, R. G. (1999): *Voluntary Intoxication and Criminal Responsibility*, Behavioral Sciences and the Law, 195-217.
12. McKinnon, G. (1991): *Mistake of fact*, Canadian Bar Association
13. McSherry, B. (2003): *Voluntariness, Intention, and the Defence of Mental Disorder: Toward a Rational Approach*, Behavioral Sciences and the Law, 581-599.
14. Wilson, W. (2003): *Criminal Law: Doctrine and Theory*, Longman Law Series, London
15. Delić, N. (2007): *Neke dileme u vezi utvrđivanja neuračunljivosti i bitno smanjene uračunljivosti (čl. KZ)*, In Đ. Ignjatović, Stanje kriminaliteta u Srbiji i pravna sredstva reagovanja, 149-171., Edicija Crimen, Beograd
16. Delić, N. (2009): *Nova rešenja opštih instituta u KZS*, Edicija Crimen, Beograd
17. Delić, N. (2006): *Pravna zablude*, Pravni život, 751-768.

18. Lazarević, Lj. (2011): *Komentar Krivičnog zakonika*, Pravni fakultet Univerzitet Union, Beograd
19. Latinović, N. (2006): *Stvarna i pravna zablude u novom Krivičnom zakoniku*, Bilten sudske prakse Vrhovnog suda Srbije
20. Stojanović, Z. (2012): *Komentar krivičnog zakonika*, Službeni glasnik, Beograd
21. Stojanović, Z. (2013): *Krivično pravo opšti deo*, Pravna knjiga, Beograd
22. Stojanović, Z. (2006): *Pravna zablude*, Revija za kriminologiju i krivično pravo, 9-18.
23. Čejović, B. (2006): *Krivično pravo*, Dosije, Beograd

GUILT EXCLUSION BASIS IN CRIMINAL LAW OF SERBIA AND ENGLAND

Summary: In recent years in Serbia it has been noticed downloading of many legal institutes and solutions from Anglo-Saxon law in many areas of law, including the area of criminal law. For this reason there is a need for introduction and understanding of the assumed institutes, so the authors aim in this paper is to point at similarities and differences between guilt exclusion basis in criminal law of Serbia and criminal law of England, as the main representative of the Anglo-Saxon legal system. This comparison cannot be done without prior pointing to the fact that it is only conditional, because all guilt exclusion basis, as well as the guilt itself, only make sense if they are reviewed in the context if the entire system they belong, and not in isolation. For this reason, although there are many differences in these basis, it can be said that there are many similarities also, but they are less expressed because of various basic characteristics of Anglo-Saxon and European-continental legal system.

Key words: guilt, mens rea, exclusion basis, mental incapacity, mistake